

6. Azokat a hivatalnokokat, ügyvédeket s minden egyéb olyan személyt, aki a volt földbirtokosokat bármilyen úton, bármiféle ravaszkodással igyekszik a földjébe visszasegíteni, azokat mi a demokrácia és a nép ellenségeinek tartjuk, s velük szemben mindenkor ennek megfelelően fogunk eljárni.

7. Földet vissza nem adunk. Mikor ezt tesszük, köztársasági elnökünk, miniszterelnökünk, Rákosi Mátyásnak, a Magyar Kommunista Párt vezérének, és Veres Péternek, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökének, a Nemzeti Parasztpárt elnökének szavai szerint cselekszünk.

8. Egységesen és elszántan állunk Veres Péter mögött. Tudjuk, hogy a mi ügyünk jó kezeken van. Aki pedig Veres Pétert, a legelső magyar parasztot támadja, az velünk találja magát szemközt. Aki neki ellensége, az a parasztságnak és az egész dolgozó népek ellensége, annak nincs helye a dolgozók Magyarországon..."

Felvonultak utána a miskolci főutcán a földigénylők, „népítéletre” a megyei Földbirtokrendező Tanácshoz. Az első szóváltások után kezdett a hangulat veszedelmesen felforrósodni. Sikerült azért csillapítanom őket annyira, hogy senkit sem löktek ki az emeleti ablakon.

Fekete Gyula

Felszabadulásunk pénzei (1944–1945)

A Vörös Hadsereg parancsnokság pénzjegyei

Az 1899. és az 1907. évi hágai¹ egyezmények szerint a hadseregeknek a természetben igénybe vett szolgáltatásokért (requisitio) — amennyire lehetséges — készpénzzel kell fizetni, ellenkező esetben pedig azokról elismervényt kell adni, s a tartozásban levő összeg kifizetését a lehető legrövidebb időn belül teljesíteni kell. A készpénzfizetés történhetik a) a megszállt állam pénzével, b) a megszálló állam pénzével, vagy pedig c) erre a célra kibocsátott, ún. „megszállási pénzzel”. Az első esetben a készfizetés csak akkor lehetséges, ha a megszálló hatalom tekintélyes mennyiségű közpénzt zsákmányolt a megszállt területen, mivel a hadsereg, amely valamely területet megszállva tart, az állam tulajdonában levő készpénzt stb. lefoglalhatja. A megszálló hatalom saját, honi pénzével a legritkább esetben fizet, mivel nem érdeke — a háború következtében egyébként is alaposan igénybe vett honi fizetési forgalmát — feleslegesen felfokozni azt, hogy azt az általa megszállt területekre is átvigye. Maradt tehát a harmadik eset, az ún. *megszállási pénz* kibocsátása és használata.

Az ilyen megszállási pénzek kiadását főként az indokolta — szemben az elismervény ellenében történő requisitioval —, hogy a requiráló csapatok által kiállított „elismervényeket” azok beváltásánál, különféle kifogásokkal — mint: nincsen az előírásoknak megfelelően kiállítva, nem az arra illetékesek írták alá, hamisítványok stb. — elutasították, és így ezek egy része nem érte el célját. Ezzel szemben a megszállt terület pénzegységében és azzal egyenlő értékű törvényes fizetési eszközként kiállított megszállási pénzt nem kellett semmiféle más értékre felcserélni, mert azzal minden megszorítás nélkül, mindenféle tartozást ki lehetett egyenlíteni. Előnye tehát mindkét fél részére kézenfekvő volt.

A II. világháború alatt, a szövetséges hatalmak is² ilyen megszállási pénzjegyekkel oldották meg a megszállt területek — őket illető — pénzügyi problémáit Afrikában, Itáliában, Német-

¹Corpus Juris Hungarici 1913. évi XLIII. törvénycikk, 42–56. cikkelyei.

²Schwan, Frederick and Joseph E. Boling: World War II Military Currency, Portage, Ohio, 1978.

³Toy, Raymond S.: World War Allied Military Currency, IIII edition, pp. 66, 67 és 69, San Diego, 1969.

országban és Ausztriában.³ Ezért a Szovjetunió,⁴ illetve a hadműveleteket folytató Vörös Hadsereg parancsnoksága is bocsátott ki ilyeneket Románia, Magyarország, majd Mandzsuria és Észak-Korea területén.

Igy kerültek ezek a nép nyelvén „vöröspengőnek” nevezett pénzjegyek — végezetül is — Magyarország egész területén forgalomba és látták el a Magyar Nemzeti Bank bankjegyeivel együtt a fizetési forgalmat 1946. február végéig, amikor is a Szövetséges Ellenőrző Bizottság rendelkezése alapján 4,8 milliárd pengő értékben kivonták azokat a forgalomból.⁵

E pénzjegyeket eleinte a GOZNAK készítette,⁶ de később a Magyarország felszabadítását végző mindhárom ukrán front, a maga mindenkori főhadiszállásán maga állította elő azokat, a GOZNAK által rendelkezésükre bocsátott nyomólemezek felhasználásával, így az I. Ukrán Front Diósgyőrött, a II. Szolnokon, majd később Kiskunhalason, a III. pedig Pakson.⁷ Ezt látszik igazolni a sorszámozás számjegyeinek különböző mérete, az alapnyomatok hol vertikális, hol pedig horizontális fekvése, és később — a gyors készítés következtében — ugyanazon a pénzjegy a sorszámozás elcsúszása is, esetenként a baloldali sorszám eggyel kevesebb, mint a jobboldali. Így azután a pénzjegyek többféle variációban is előfordulnak, ez a jelenség ismét csak a harctéri készítésre utal.

Városi szükségpénzek

A második világháború végére Magyarország bankjegyforgalma elérte a 20 milliárd pengőt.⁸ Leszámítva azt a pénzmennyiséget, amely Felvidéken, Erdély északi részein és Bácskában, valamint a mindenkori szovjet hadszíntéren maradt, a fenti összeg legnagyobb részét a nyilasok Nyugatra hurcolták, hogy megmentsék azt a szovjet csapatoktól.

Szabotázs következtében a Magyar Postatakarékpénztár ún. kistrezorjában mintegy százmillió pengő értékű Magyar Nemzeti Bank bankjegy maradt Budapesten. Ennek a felhasználásával kezdte meg a Budapesti Nemzeti Bizottság a főváros életének megindítását. Később azonban a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány ezt a pénzmennyiséget magának követelte és a főváros ismét fizetőeszközök nélkül maradt.

Budapest. Ilyen körülmények között határozta el a Budapesti Nemzeti Bizottság, hogy 1945. március 1-i keletű, ún. Élelmezési kölcsönjegyeket bocsát forgalomba 50 millió pengő értékben, a közönségnél levő bankjegyek begyűjtése, illetve az ismét elakadt pénzforgalom megindítása céljából. Ez az akció azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Érdekessége ennek a Fővárosi Házinyomdában készített „kételtű” értékpapírnak, hogy május 1-től kezdve azzal adót és lakbért is lehetett fizetni.

Csak az első három (100, 200 és 500 pengős) sorozatot kívánták forgalomba hozni, de az érdeklődés hiánya miatt az 500 pengős már nem, helyette 50 pengős került kiadásra, hogy a kisebb címletű bankjegyek tulajdonosai is bekapcsolódhassanak az akcióba. Az 500 pengősből — véletlen folytán — mégis forgalomba kerültek a 07101—07110 sorszámozású példányok, amelyeket természetesen már nem váltottak vissza. (1) Egyébként 1945. december 31-ig valamennyi Élelmezési kölcsönjegyet visszaváltotta a főváros.

A fehér papíron készített pénzjegyeken Beliczay tanácsnok, dr. Csorba János polgármester és Gitye főszámvevő hasonló aláírásai láthatók.

A nyilasok vidékről is elhurcoltak minden közpénzt és ezt olyan nagy hozzáértéssel tették, hogy a közpénztárak, valamint a bankpénztárak is üresen tátongtak. Ami kevés pénz mégis megmaradt vidéken, az a magánosok birtokában volt, akik azt nagy titokban őrizték. Így, pénz hiányában vidéken már a kezdet kezdetén cserekereskedelem alakult ki, amelynek nevezetesebb forgalmi egységei a tojás, baromfi, liszt, burgonya és a dohányárúk voltak.

A fizetési forgalom megindítására a megszállott területek lakossága és az újonnan alakult vezetősege is, szükségpénzek kiadásával látta megoldhatónak a problémát. Annál is inkább, mert az élet megindulásával a Vörös Hadsereg Parancsnoksága eleinte csak 1000 pengős címletű pénzjegyeket hozott forgalomba. Ezek felváltása — egyéb pénzjegyek hiányában — nagy nehézségbe ütközött, szinte lehetetlen volt a velük való vásárlás addig, amíg a vöröspengőnek nevezett pénzjegy kisebb címletei, illetőleg a városok által kibocsátott szükségpénzek nem kerültek forgalomba. Ezen segítendő, egyes községek vezetősegei — főként a Tiszántúlon — a magasabb szovjet katonai parancsnoksághoz fordultak, hogy a Vörös Hadsereg Parancsnok-

³Schwan—Boling: id. műve

⁴Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének XXI. ülése, 1947. március 27-én, XXIV. p.

⁵Goszudarsztvennűje Otdelenie Po Vűpuszku Szovznakov, Moszkva.

⁶Szemtanúk: Szolnokon *Hegedűs László*, Miskolc-Diósgyőrött *Ács Gyula*, Pakson *Sugáry Imre*.

⁸Magyar Nemzeti Bank közgyűlésének XXI. ülése, 1947. március 27-én, XIV. p.

2.

4.

6.

sága által kibocsátott pénzjegyekből — kamatfizetés ellenében — megfelelő kölcsönökhöz jussanak. De mivel ezek a pénzjegyek nem ilyen célra kerültek forgalomba, kérésüket nem teljesítették. Ilyenekhez ugyanis csak azok juthattak, akik valamit eladtak, vagy pedig valamilyen munkát végeztek a Vörös Hadseregnek.

Ilyen körülmények között újabb lendülettel fogtak a szükségpénzek kiadásához, amelyek valóban a hiányzó pénz helyettesítésére kerültek forgalomba. A szükségpénzek kiadásában kétféle eljárást különböztethetünk meg. A 2. és 3. Ukrán Front parancsnokságai ugyanis homlokegyenest ellenkező álláspontot foglaltak el a szükségpénzek kiadásának engedélyezésében. Amíg ugyanis a 2. Ukrán Front parancsnokság a Tiszántúlon és a Duna-Tisza közén jóformán sehol nem — még a Debrecenben működő Ideiglenes Nemzeti Kormányának sem — engedélyezte a (szükség)pénz kibocsátását, addig a 3. Ukrán Front parancsnokság csapatai által felszabadított Dunántúlon, egymás után jelentek meg a városi szükségpénzek, a helyi pénzforgalom lebonyolítására szükséges címletekben.

Debrecen szabad királyi várost 1944. október 20-án szabadították fel a 2. Ukrán Front csapatai. Itt is azonnal voltak próbálkozások „átmeneti” pénzjegyek kiadására. Mivel azonban Debrecen 1944. december 22. óta az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelye lett, az ezutáni kísérleteket „államjegyek” kiadására irányulónak kell tekintenünk. Ezért nem sorolhatók a szükségpénz-kibocsátások közé — a teljesség kedvéért azonban megemlítjük — a 10, 20, 50 és 100 pengős államjegytervezeteket, amelyekből egyetlen 100 pengős példány maradt az utó-

korra.⁹(2) A pénzjegyeket Gáborjáni Szabó Kálmán grafikus rajzai után, Dalmi István cinkográfus nyomólemezeivel Krizsó Tibor gépmeister készítette el a debreceni Városi Nyomdában. A pénzjegyeken dr. Vásáry István pénzügyminiszter és Miklós Béla miniszterelnök hasonmás aláírásai láthatók.

Gödöllő nagyközséget 1944. december 12-én szabadították fel a 2. Ukrán Front alakulatai. A község képviselőtestülete és nemzeti bizottsága 1945. június 14-én 57/kgy. 1945. számú határozatával¹⁰ intézkedett — Budapest főváros mintájára — Közellátási kölcsönjegy kibocsátásáról. Kereken 1 millió pengőt terveztek bevételezni élelmiszerbeszerzés céljára, az 50 és 500 pengős kölcsönjegyekért.(3) Az 1945. június 24-én kelt kölcsönjegyeken Czeczulics jegyző, Staller bíró és Miró Sándor nemzeti bizottsági tag saját kezű aláírásai vannak. A kölcsönjegyeket a helybeli Erzsébet Könyvnyomda készítette.¹¹

Kalocsa megyei várost 1944. október 31-én szabadították fel a 2. Ukrán Front csapatai. A város tanácsa és az ott működő m. kir. adóhivatal 1944. december 15-i keltezéssel kis címletű „váltópénz”-nek¹² nevezett szükségpénzeket nyomtatott a pénzforgalom megindítására, ezek azonban nem kerültek — a már korábban említett ok miatt — forgalomba.(4) Az igen izléses és alapnyomatában Kalocsa város címerét mutató szükségpénzeket a helybeli nyomda készítette. Az elkészült szükségpénzeket később felhasználták a helyi sportegyesület belépőjegyeként, ezért rendszerint valamelyik sarkukon megcsonkítva, illetőleg kettétépvé kerülnek elő leginkább. Terveztek 20 és 50 filléres szükségpénzeket is, de ezeket már nem is nyomták ki.

Kaposvár megyei várost a 3. Ukrán Front csapatai 1944. december 2-án szabadították fel. A kaposvári pénzügyintézetek karöltve a város polgármesterével, még decemberben elhatározták, hogy a magán- és köztartozások fizetésének előmozdítására Pénztári utalványokat bocsátanak ki. A keltezés nélküli utalványokon dr. Kaposvári polgármester hasonmás névbélyegzője, a város körpecsétje — mindkettő lila színnel — és a közreműködő pénzügyintézetek valamelyik megbízottjának saját kezű kék vagy fekete tintás aláírása szerepel. A kaposvári Somogy Nyomda készítette Pénztári utalványok, összesen 1 millió pengő értékben kerültek kiadásra.

Kiskunhalas megyei várost 1944. október 23-án szabadították fel a 2. Ukrán Front alakulatai. A város vezetősége 1945. január 12-i határozatával intézkedett Városi utalvány¹³ kibocsátása ügyében. 100 darab, a Vörös Hadsereg Parancsnoksága által kiadott 1000 pengős pénzjegyet helyeztek letétbe és ennek ellenében 100 000 pengő értékben 1000 darab 100 pengős Városi utalványt nyomattak Boldog Béla grafikusművész tervei alapján, a helybeli Breckska Nyomdában. Ezek azonban igen rövid ideig szerepeltek a forgalomban, mert a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány pénz-, illetve belügyminiszterének tiltakozása után 993 darabot visszaváltottak és megsemmisítettek. Az 1945. január 15-én kelt szükségpénzeket dr. Kovács Tibor polgármester, Mikár Kálmán ellenőr és Pacolay Győző pénztáros saját kezűleg irták alá.

Mezőtúr megyei várost 1944. október 22-én szabadították fel a 2. Ukrán Front csapatai. A városi tanács dr. Fodor László megbízott polgármester vezetésével elhatározta, hogy az általános aprópénzhiányra tekintettel kis címletű, 1—10 pengő értékű, Pénztári utalványokat¹⁴ hoznak forgalomba. Szóbelileg támogatni látszott akciójukat a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány is, amikor azonban az időközben elkészült 1 pengős nyomólemezzel a forgalomba teendő szükségpénzek nyomása megindult volna, akkor a debreceni kormány már nem járult hozzá. Az 5—6 próbanyomattól egy példány a Mezőtúri Múzeumba került, a többi ismeretlen helyen van.

Mohács megyei várost a 3. Ukrán Front alakulatai 1944. november 26-án szabadították fel. A város vezetősége 1945. december 31-ig beváltandó Pénztári elismervényeket adott ki 1945. március 1-i kelettel Glauber Imre polgármester és Nemeskéri Ferenc pénztáros hasonmás aláírásával. A magyaros motívumokból összeállított szükségpénzeket a helybeli nyomda készítette el a gimnázium rajztanárnőjének tervei alapján. Érdekessége ezeknek a szükségpénzjegyeknek, hogy orosz nyelven is tartalmazzák a teljes szöveget.(5)

Pécs szabad királyi várost 1944. november 29-én szabadították fel a 3. Ukrán Front csapatai. A szükségpénz-kibocsátásban már komoly műltra visszatekintő város ismét így kívánta megoldani az aprópénzhiányt. Annak ellenére, hogy időközben elkészültek az 1 és 100 pengős Pénztári utalványok kliséi és próbanyomatai, a kivitelezés egyre késétt és így a forgalomra szánt szükségpénzjegyek nyomása ismeretlen okok miatt, végleg elmaradt. Az 1945. március 15-ről keltezett pénzjegyeket dr. Esztergomi polgármester és Németh számvevőégi tanácsos hasonmás aláírásai hitelesítik.

⁹Kupa, Michael dr.: Die 100 pengő-Note vom 18. január 1945. In: Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt/Main, Jg. 1976. Nr. 51.

¹⁰Pest Megyei Levéltár, V. Gödöllő 44/1/1945 — Budapest

¹¹A pénzjegy első közlése szövegben és képből egyaránt

¹²Bölcsöldi Ferenc dr. főorvos, Kalocsa, szíves közlése

¹³Thorma János Múzeum, Kiskunhalas, 53 számú 1976. április 5-i levele szerint.

¹⁴Dr. Fodor László ügyvéd, Mezőtúr, szíves közlése.

¹⁵Csongrád Megyei Levéltár, Szeged. Szegedi polgármesteri iratok 27094/1945 és 59769/1945.

Szeged szabad királyi várost 1944. október 11-én szabadították fel a 2. Ukrán Front alakulatai. A teljesen pénz nélkül maradt város, a Vörös Hadsereg Parancsnoksága által már a kezdetben forgalomba hozott 1000 pengős pénzjegyek felváltására 5 millió pengő értékben 5, 10 és 20 pengős Városi váltópénz¹⁵ kibocsátását határozta el. Természetesen olyan formában, hogy mindig csak annyi szükségpénz kerülhet forgalomba, amennyi értékű Vörös Hadsereg Parancsnoksága által kiadott 1000 pengős pénzjegy van letétben a város pénztárában. Közben megjelentek a forgalomban a Vörös Hadsereg Parancsnokságának kisebb címletei is,⁽⁶⁾ de a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány is kísérletezgetett államjegyek kibocsátásával, így az idő eljárt a szegedi szükségpénzjegyek kiadása felett, de a kormány sem engedélyezte a vele kezdetben vetélytársként fellépő Szegeden azok kinyomását, noha már teljesen előkészített állapotban voltak. Az 5 millióra tervezett szükségpénz mennyisége azonban arról is árulkodik, hogy Szeged nemcsak a váltási nehézségeket akarta megoldani azok kibocsátásával, hanem egyúttal általános tökehiányát is orvosolni kívánta ilyen formában. A szükségpénzjegyeket az Árpád Nyomda készítette volna el.

Szekszárd megyei várost a 3. Ukrán Front csapatai 1944. november 30-án szabadították fel. A város vezetősége 1945. január 31-i kelettel, 1945. december 31-ig beváltandó Utalványjegyeket bocsátott ki Senye Sándor polgármester és Gergely István számvetőségi főnök nyomtatott aláírásával. Valamennyi címetlen a sorszámozás és az aláírók nevei vörössel vannak nyomva. A pénzjegyek a helyi nyomdában készültek el.

Szigetvár városát a 3. Ukrán Front alakulatai 1944. december 5-én szabadították fel. A Szigetvári Takarékpénztár 200 000 pengő értékben Pénztári elismervényeket bocsátott ki 1944. december 30-i keltezéssel és 1945. december 31-i beváltási kötelezettséggel. Az azonos (88 x 56 mm) méretben készített szükségpénzjegyeket a helybeli Kozári Ede Nyomda készítette. A lila színű cégbélyegző-lenyomattal ellátott pénzjegyeken két feketetintás saját kezű aláírás van. Az 50 pengős címetet a megtevesztésig hű módon hamisították, ezekből maradt meg a legtöbb példány.

★

Amint láttuk, a forgalomba került szükségpénzjegyek általában 1945. december 31-ig voltak visszaváltandók, erre az időpontra azonban az infláció már olyan méreteket öltött, hogy ezek a kis címletű (1 és 100 pengő közötti) pénzjegyek teljesen elértéktelenedtek. Az aprópénzhiány miatt — határidő előtt — nagyon keveset váltottak vissza, így csak nagyon kevés példányon láthatók az érvénytelenítést jelentő kerek lyukak.

Dr. Kupa Mihály

Emlékek a Víziváros történelmi napjaiból

Több mint másfél évtizede ajándékba kaptam egy 23 x 16 cm nagyságú füzetet, mely a budai Batthyány tér és környéke, valóban történelmi időszakát örökíti meg. A naplónak bevezető — 1962. április 15. keltezésű — emlékiratot azzal a meghagyással kaptam, hogy „majd alkalmas időben hozzam nyilvánosságra, ha akarom”. Ez az alkalmas idő most felszabadulásunk 40. évfordulója! A tintával irt füzet: „*Balás Ágoston v. rom. kath. sekrestyés visszaemlékezései. A szent Anna templom, és Buda Felsőviziváros plébánia területén megtörtént események 1944. okt. 10-től, 1945. április 1-ig.*” — bevezető címzést viseli.

A néhai sekrestyés valós eseményeket örökített meg. Helytörténeti adatok táraként kell értékelnünk írását, amelyből az árviz sújtotta templom, a plébánia és lakói megpróbáltatásai, a németek és nyilasok tettei, a felszabadulás órái, a szovjet katonák segítőkészsége, az újrainduló élet nehézsége elevenedik meg. A naplóból — nagy terjedelme miatt — csak a leglényesebbeket idézhetjük fel.

„*En a szent Anna templomba, a sekrestyés állást hirdetésből megpályáztam. Táviratilag behívtak és mivel Molnár László apát úr megfelelőnek talált, kijelentette, hogy az állást azonnal el kell foglalni.*” A naplóíró előzőleg Jobbágyi községben volt sekrestyés harangozó 21 éven át — ott is született — s apja után örökölte tisztét, melyet lakáshelyzete miatt adott fel, hogy családjának jobb körülményeket teremtsen. Így került a fővárosba, pár nappal a nyilas hatalomátvételtől.

„*A Pestre ill. Budára való beköltözés már akkor igen sok nehézségbe ütközött, mivel a front*